

Spis treści

ROZDZIAŁ I. Podstawy teoretyczne

1.1. Tematyka pamięci zbiorowej jako przedmiot rozważań nauk humanistycznych	7
1.2. Kategoria pamięci zbiorowej w polskim dyskursie humanistycznym od lat sześćdziesiątych do końca lat osiemdziesiątych	8
1.3. Kategoria pamięci zbiorowej w polskim dyskursie humanistycznym po 1989 roku	13
1.4. Pamięć zbiorowa w niemieckim dyskursie publicznym i naukowym	23
1.5. Sylwetki Jana i Aleidy Assmannów	28
1.6. Koncepcja pamięci kulturowej Assmannów na tle dwudziestowiecznych europejskich i amerykańskich badań nad pamięcią zbiorową	30
1.7. Jan i Aleida Assmannowie w polskim dyskursie humanistycznym	33
1.8. Pamięć i historia	38
1.9. Pamięć indywidualna a pamięć zbiorowa	42
1.10. Inspiracje dla koncepcji pamięci kulturowej	44
1.11. Pamięć kulturowa i pamięć komunikacyjna	51
1.12. Koncepcje pamięci funkcjonalnej i pamięci magazynującej	58
1.13. Figury pamięci	66
1.14. Specyfika teorii Aleidy i Jana Assmannów	70
1.15. Ograniczenia i modyfikacje teorii Assmannów	78

ROZDZIAŁ II. Tło historyczne i podstawy metodologiczne

2.1. Wprowadzenie	85
2.2. Dobór przykładów	93
2.3. Rok 1989	97
2.4. Dlaczego Olsztyn? Dlaczego Warmia?	98
2.5. Uwarunkowania historyczne	101
2.6. Historiografia Olsztyna i historiografia Warmii	109
2.7. Historiografia i ideologia	112
2.8. Instytut Mazurski i PTH jako instytucje pamięci kulturowej	115
2.9. Dobór źródeł i ich charakterystyka	122

ROZDZIAŁ III. Olsztyn. Obchody jubileuszu 600-lecia i 650-lecia wydania aktu lokacyjnego miasta w 1953 i 2003 roku

3.1. Wprowadzenie	125
3.2. Rok 1953 i 2003 – obchody jubileuszowe	126
3.3. Pamięć fundacyjna miasta	138
3.4. Konstruowanie wizji przeszłości miasta na tle przeszłości regionu i państwa	146
3.5. Postaci	165
3.6. Zmiany w krajobrazie i symbolice miasta	209
3.7. Podsumowanie	222

ROZDZIAŁ IV. Obchody jubileuszu inkorporacji Warmii do Polski z 1454 roku oraz II pokoju toruńskiego z 1466 roku w latach 1954 i 2004 oraz w latach 1966 i 2006

4.1. Wprowadzenie	229
4.2. Obchody rocznicy inkorporacji Warmii do Polski w 1954 i 2004 roku oraz rocznicy II pokoju toruńskiego w 1966 i 2006 roku	230
4.3. Znaczenie Zjazdu Walnego PTH i sesji naukowej w perspektywie pamięci kulturowej mieszkańców Olsztyna	239
4.4. Znaczenie obchodów rocznicowych inkorporacji Warmii do Polski dla pamięci kulturowej państwa i regionu	244
4.5. Cele uczczenia rocznicy – tożsamość i pamięć kulturowa	252
4.6. Tematyka i program zjazdu a przemiany pamięci kulturowej	259
4.7. Mit miejsca – Warmia	264
4.8. Figura pamięci – rok 1454 i 1466	273
4.9. Postaci	284
4.9.2. Mikołaj Kopernik	288
4.10. Wystawa „Mazury i Warmia w starych mapach i planach”	296
4.11. Gesty symboliczne jako przejaw pamięci kulturowej	302
4.12. Podsumowanie	306

Zakończenie

5.1. Obchody rocznicowe w Olsztynie w latach 1945–2006. Podsumowanie	311
5.2. Najważniejsze wnioski z analiz materiału empirycznego	311
5.3. Pożytki badawcze z koncepcji Assmannów w badaniach prowadzonych na gruncie socjologii polskiej	319

Literatura	335
------------------	-----

Summary	355
---------------	-----

ROZDZIAŁ I

Podstawy teoretyczne

1.1. Tematyka pamięci zbiorowej jako przedmiot rozważań nauk humanistycznych

Tematyka pamięci rozpatrywanej w aspekcie społecznym od dawna jest obecna w publikacjach i debatach prowadzonych przez przedstawicieli różnych dziedzin nauk humanistycznych. Jednak dopiero w ciągu ostatnich trzech dekad zyskała status odrębnego i ważnego zagadnienia badawczego.

W wyniku tej zmiany coraz rzadziej prace naukowe wyrażają wątpliwości co do istnienia zjawiska pamięci zbiorowej (społecznej), częściej zaś dotyczą one konkretnych problemów: związków pomiędzy pamięcią grupy i pamięcią indywidualną, roli i funkcji pamięci w trwaniu zbiorowości, różnych rodzajów, form pamiętania i upamiętniania czy związków pamięci, historii, tradycji i tożsamości.

Tymi tematami zajmują się badacze reprezentujący dyscypliny nauki o często – wydawałoby się – dość odległych dziedzinach zainteresowań. Są wśród nich socjologowie, historycy, antropologowie czy literaturoznawcy, ale też etnologowie, etnografowie, psychologowie społeczni czy kulturoznawcy. Już ten fakt wskazuje na złożoność zjawiska, jego wielowymiarowość i wielowątkowość. Pozwala też stwierdzić, iż jest badane przy wykorzystaniu różnorodnych koncepcji teoretycznych, metodologii operujących niekiedy bardzo odmienną aparaturą pojęciową i technikami badawczymi.

W tym miejscu nie sposób byłoby przedstawić, a nawet przywołać wszystkich prac, jakie powstały na temat pamięci postrzeganej jako zjawisko społeczne. Nie to zresztą stawiam sobie za cel w niniejszym rozdziale. Przeciwnie, tu chcę zaprezentować specyfikę koncepcji przedstawionych przez Jana i Alidę Assmannów. Wskazać podobieństwa oraz odmienności tej propozycji od propozycji teoretycznych i metodologicznych najczęściej stosowanych przez amerykańskich i europejskich badaczy pamięci rozpatrywanej w różnych społecznych wymiarach. Te zagadnienia oraz krótkie omówienia publikacji i wypowiedzi Assmannów będą głównym tematem tego rozdziału.

Ich uzupełnieniem – ze względu na cel niniejszej pracy – będą: krótki zarys tradycji polskich badań nad pamięcią zbiorową poszerzony o prezentację najważniejszych koncepcji analitycznych dotyczących tej tematyki oraz przegląd najbardziej wpływowych niemieckich badań nad pamięcią zbiorową. Podjęcie tych zagadnień pozwoli – jak sądzę – na wskazanie możliwości i ograniczeń, jakie daje przyjęcie koncepcji pamięci kulturowej Aleidy i Jana Assmannów, i osadzenie jej w ramach polskich badań i studiów nad pamięcią zbiorową.

1.2. Kategoria pamięci zbiorowej w polskim dyskursie humanistycznym od lat sześćdziesiątych do końca lat osiemdziesiątych

Obecnie w Polsce kategoria pamięci zbiorowej jako odrębnej tematyki badawczej kojarzona jest głównie z badaniami socjologicznymi, rzadziej z historycznymi, antropologicznymi czy literaturoznawczymi. W literaturze przedmiotu najczęściej za początek badań powojennych nad tym zagadnieniem uznawany jest artykuł Niny Assorodobraj „*Żywa historia*”. Świadomość historyczna: symptomy i propozycje badawcze zamieszczony w 1963 roku w „Studiach Socjologicznych” (Assorodobraj 1963: 5–45). Assorodobraj nie tylko przedstawiła w nim teoretyczną koncepcję żywej historii, lecz swoim tekstem zainicjowała badania empiryczne (ankietowe), wspomniane obecnie jako pierwsze tego rodzaju w skali światowej (Szacka 2006: 33). Przyjęta przez badaczkę perspektywa oraz przedstawione w kolejnych projektach propozycje teoretyczne i metodologiczne miały zasadniczy wpływ na sposób rozumienia i badania zjawiska przez socjologów i nie tylko.

Koncepcje Niny Assorodobraj zostały zaprezentowane już po przełomie, jakim dla polskiej socjologii była połowa lat pięćdziesiątych XX wieku (Szacki 1995: 113 i n.). Był to czas, gdy odnowione zostały związki z nauką zachodnią, co skutkowało „pospiesznym przyswajaniem nowych technik badawczych oraz języka badań społecznych” (tamże, s. 115). Wtedy też ponownie w dyskusjach naukowych (choć już w nowym kontekście, uwzględniając warunki bieżącej sytuacji politycznej) zaczęto przywoływać klasyczne dzieła polskich uczonych (szeroko na ten temat pisała Joanna Kurczewska, zob. Kurczewska 2008: 96 i n.).

Te tendencje widoczne są w obszernym studium Niny Assorodobraj. Autorka odwołuje się w nim do przedwojennych dokonań polskich socjologów.